

Field : Islamic Sciences

Type : Review Article

Received: 21.03.2016 - Accepted: 01.06.2016

Hız. Peygamber Dönemi ve Sonrasında Kadın Âlimlerin Hadis İlimine Katkıları (Memlûkler Dönemine Kadar)*

Muhammet YILMAZ

Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Adana, TÜRKİYE

E-posta: muhyilmaz@cu.edu.tr

Öz

Kadınlara dair olumsuz algıların izlerini, yaratılış kıssasına kadar götürmek mümkündür. Oysa İslam'a göre fiziksel, biyolojik ve hatta psikolojik açılardan yaratılış ve doğaları kısmen farklılık gösterse de, sorumlu bir varlık olması bakımından erkekle kadın arasında bir ayrım yoktur. Esasen Hz. Peygamber ve onu takip eden ilk dönemlerde kadının hem ilmî hem ticarî hem de siyasî alanda fark edilebilir bir etkinlik içerisinde olduğu rahatlıkla söylenebilir. Zira Kur'an'ın nazil olduğu dönemde sadece erkekler değil, kadınlar da -diğer pek çok saha da olduğu gibi- Hz. Peygamber'in mesajını öğrenme ve öğretme konusunda büyük bir çaba içinde olmuşlardır. Daha ilk dönemde Hz. Âişe ve diğer ümmehâtü'l-mü'minîn başta olmak üzere çok sayıda kadın sahâbî hadislerin öğrenilmesi ve sonraki nesillere nakli hususunda ciddi bir gayret göstermişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, hadis, sünnet, kadın, muhaddis

The Contributions to the Hadith of Women Scholars in the Period of Prophet and after the Prophet (until the Mamluk Period)

Abstract

Traces of negative perceptions of women, it is possible to take up the story of creation. According to Islam, physical, biological and even psychological aspects of the creation and if nature were partially varied, the man in that there is no distinction between being a responsible woman. Essentially The Prophet and women in both scientific and commercial subsequent first period as well as one can easily say that in one field can be seen in political activity. Because at the time when the Quran was revealed not only the men and women have become in a great effort in learning and teaching of the Prophet's message. The first period of the Prophet Aisha and other other wives of the prophet learning of hadith, especially many women Companions and showed a serious effort in the transplant subject to subsequent generations.

Keywords: the Prophet. Prophet, hadith, sunnah, women, muhaddith

Giriş

Kur'ân, hem erkek hem de kadını insanlık ailesinin bir parçası olması bakımından eşit statüde varlıklar olarak kabul etmiş, huzurlu ve mutlu bir hayat sürmeleri için de insanların çift yaratıldığını belirtmiştir.

İslam'a göre yaratılış ve doğaları kısmen farklılık gösterse de, sorumlu bir varlık olması bakımından erkekle kadın arasında ayrım yoktur. Bununla birlikte, aileyi meydana getiren unsurlardan biri olması ve özellikle çocukların yetiştirilmesinde önemli bir rol üstlenmesi kadınların eğitim-öğretimini son derece önemli hale getirmektedir. Bu konuyu önemseyen Hz. Peygamber sadece erkekleri değil kadınları da ilme teşvik etmiş, ilim öğrenmenin her Müslüman erkek ve kadın için bir zorunluluk olduğunu vurgulamıştır.

Hz. Peygamber ve onu takip eden ilk dönemlerde kadının hem ilmî hem ticarî hem de siyasî alanda fark edilebilir bir etkinlik içerisinde olduğu rahatlıkla söylenebilir. Zira Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde sadece erkekler değil, kadınlar da -diğer pek çok saha da olduğu gibi- Hz. Peygamber'in mesajını öğrenme ve öğretme konusunda büyük bir çaba içinde olmuşlardır. Daha ilk dönemde Hz. Aişe ve diğer ümmehâtü'l-mü'minin başta olmak üzere çok sayıda kadın sahâbî hadislerin öğrenilmesi ve sonraki nesillere nakli hususunda ciddi bir gayret göstermişlerdir.

Kendisine indirilen vahyi kadın erkek ayrımı yapmaksızın herkese ulaştırmakla görevli olan Hz. Peygamber, Kur'ân ve Sünnet'i öğrenme ve öğretmeleri amacıyla kadınların Mescid-i Nebvî'de tertip edilen dinî sohbetlere katılmalarını teşvik etmiş; hatta mazeretleri sebebiyle namaz kılamayacak durumda olanların bayram namazlarında cemaatin gerisinde durup tekbirlere iştirak etmelerini istemiştir. (Buhârî, 1982: 'Îdeyn, 15; Müslim, 1982: Salâtü'l-'Îdeyn, 1.) Nitekim bir defasında Hz. Peygamber sözlerinin cemaatin arka saflarında bulunan kadınlar tarafından iyice duyulmadığı düşüncesiyle –yanında Bilâl-i Habeşî olduğu halde– kadınların yanına gelmiş ve onlardan sadaka vermelerini istemiştir. Bunun üzerine bazı kadınlar kulaklarındaki küpelerden parmaklarındaki yüzüklere varıncaya kadar ziynet eşyalarını tasadduk etmekte tereddüt etmemişlerdir. (Buhârî, 1992: İlim, 32.)

Öyle ki vahyi ve diğer dini öğretileri öğrenme hususunda erkeklerin daha şanslı olduğunu düşünen kadınlar bile vardı. Bir kadın Hz. Peygamber'e gelerek: "Ey Allah'ın Rasûlü! Senin anlattıklarımızı öğrenme konusunda erkeklerden bize sıra gelmez oldu. Bizzat bize bir gün tayin etseniz de o gün gelerek Allah'ın size öğretmiş olduklarından bize öğretseniz" deyince, Peygamberimiz onun bu isteğini kabul ederek belirlenen bir vakit ve yerde toplanmalarını istemiştir. Bunun üzerine kadınlar bir araya gelmişler; Hz. Peygamber de Allah'ın kendisine bildirdiklerini onlara öğretmiştir. (Buhârî, 1992: İ'tisâm, 9.) Kadın sahâbînin dile getirdiği bu tür talep, Müslüman kadınların Kur'an ve Sünnet'in öğrenimi ve öğretimi konusunda erkeklerden hiç de geri kalmadıklarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca bu rivâyet kadın sahâbîlerin, İslam'da kadınlara mahsus ilk dinî okul olarak kabul edilen (Okıç, 1979: 26) bu tür toplantılarla bilgi eksikliklerini telafi etmeye imkân bulduklarını gösterir. Esasen Hz. Peygamber özellikle kendi hanımlarına yönelik emir ve tavsiyeleriyle evini bir nevi okul haline getirmiştir. Evine düzenli gelen kadınlar başta okuma-yazma olmak üzere öğrendikleri her şeyi daha sonra başkalarına aktarmak suretiyle ilmî bir geleneğin oluşmasına zemin hazırlamışlardır (Ateş, 2000: 29).

Kadınların okuma ve yazma öğrenmelerine ayrı bir önem vermiş olan Hz. Peygamber öncelikle kendi hanımı Hz. Hafsa'yı (v. 50/670), okuma-yazma bilen eş-Şifâ bint Abdillâh el-

'Adeviyye'den (v. 20/641) yazı yazmayı öğrenmeye teşvik etmiştir (Ahmed b. Hanbel, 1982: 372; Ebû Dâvûd, 1981: Tıb, 18; İbn Hacer, 1992: IV, 333). Şifâ, Hz. Hafsa dışında çok sayıda kadın sahâbîye okuma yazma öğretmiş ve böylece İslam'da ilk yazı öğretmeni unvanına sahip olmuştur. Bu dönemde onun dışında okuma-yazma bilen sahâbî kadınlar arasında Hz. Âişe (v. 58/678), Ümmü Seleme (v. 63/682), Kerîme bint el-Mikdâl, Ümmü Külsûm bint Ukbe ve Âişe bint Sa'd gibi isimler de kaydedilmiştir (Belâzurî, 1987: 692-693; Okiç, 1979: 22). Hz. Âişe'nin, yeğeni Âişe bint Talha'ya okuma yazma öğrettiği ve kendisine çeşitli beldelerden gelen mektuplara onun vasıtasıyla cevap verdiği bilinmektedir (Buhârî, 1989: I, 382; Ateş, 2000: 143).

Hz. Âişe ve Diğer Sahabî Kadınlar

Hz. Peygamber'den sonra yarım asra yakın bir süre sünnet ve hadis nakline kaynaklık etmiş olan Hz. Âişe'nin erkek/kadın yüzlerce talebesi olmuştur. Erkek talebeleri arasında sahabeden 'Amr b. el-Âs (v. 61/680), Ebû Mûsâ el-Eş'arî (v. 44/664), Zeyd b. Hâlid el-Cühenî, Ebû Hureyre (v. 58/677), Abdullah b. 'Amr (v. 65/684), Abdullah b. Abbâs, Rabî'a b. 'Amr gibi isimler dikkat çekerken; tabiûndan da Sa'îd b. el-Müseyyeb (v. 93/711), Alkame b. Kays (v. 62/681), 'Amr b. Meymûn (v. 75/694), Ebû 'Atıyye, Mesrûk (v. 63/683), Abdullah b. Şeddâd, el-Esved b. Yezîd (v. 75/694), İbrahim b. Yezîd en-Nehaî (v. 96/714), Ebû Vâil (v. 83/702), Şurayh b. Hânî (v. 78/697), Tâvus, Abdullah b. Müleyke, Atâ b. Ebî Rabah (v. 115/733), Atâ b. Yesâr, İkrime, Alkame b. Vakkâs gibi meşhur âlimler ön plana çıkmaktadır (Aşık, 1987: 32; Savaş, 1992: 144 vd.; Yılmaz, 2008: 22).

Hz. Âişe, aralıksız devam ettiği ilmî faaliyetlerle aynı zamanda ilim meraklısı hanımlara da örnek olmuş ve onların birçoğuna hocalık yaparak bu sahada yetişmelerini sağlamıştır. Bu hanımlar arasında yetim bir kız olan Sumeysse el-Leysiyye (v. 115/733), Ümmü Külsûm bint Ebî Bekr, Safiyye bint Şeybe, Hz. Ebû Bekr'in azatlısı Büheyre, Cesre bint Decâce, kardeşi Abdurrahmân'ın kızı Hafsa, el-Hasen el-Basrî'nin annesi Hayre, Zifre bint Gâlib, Zeyneb bint Ebî Seleme, Zeyneb bint Nasr, Zeyneb es-Sehmiyye, Sümeyye el-Basriyye, Safiyye bint Şeybe, Safiyye bint Ebî Ubeyd, Âişe bint Talha (v. 110/728), 'Amre bint Abdurrahmân, Mercâne, Ümmü Alkame, Mu'âze el-'Adeviyye, Ümmü Külsûm et-Teymiyye isimleri dikkat çekmektedir (Zehebî, 1997: II, 139; Aşık, 1987: 31 vd.; Savaş, 1992: 144; Yılmaz, 2008: 22.)

Hz. Peygamber döneminde başta ümmühâtü'l-mü'minin (mü'minlerin anneleri) olmak üzere çok sayıda kadın sahâbinin Kur'an ve hadislerin öğrenilmesi ve nakli konusunda çaba sarfettikleri bilinmektedir. Erkek veya kadın sahâbîlerin dini konuları öğrenmek üzere Hz. Peygamber dışında kendisine başvurdıkları isimler arasında Hz. Âişe'nin yeri oldukça önemlidir. Hz. Peygamber'den en çok hadis rivayet edenler sahabiler sıralamasında ismi dördüncü sırada zikredilen Hz. Âişe, Hz. Peygamber'le birlikte babası Hz. Ebû Bekr (v. 13/634), Hz. Ömer (v. 23/643), Sa'd b. Ebî Vakkâs (v. 55/675) ve Hamza b. 'Amr el-Eslemî gibi erkek sahâbîlerin yanı sıra Hz. Fâtıma (v. 11/632) ve Cüdâme bint Vehb gibi kadın sahâbîlerden rivayet ettiği hadislerin toplamı bir sayıma göre 2210 olarak kaydedilir. (İbn Hallikân, 1978: III, 16-20; Zehebî, 1347: II, 135-201; İbn Hacer, 1993: VI, 604; Aşık, 1987: 3 vd.; Fayda, 1989: II, 201-204).

Rasûlüllah ile müslüman kadınlar arasında önemli bir bağ vazifesi görmüş olan Hz. Âişe dışında Hz. Peygamber'den rivayette bulunan kadın sahâbîler ve rivayet ettikleri hadis sayıları ile alakalı olarak İbn Hazm'ın tesbiti şu şekildedir: Hz. Peygamber'in hanımlarından Ümmü Seleme 378 hadis, Esmâ bnt. Yezîd 81 hadis, Ümmü'l-Mü'minin Meymûne 76 hadis,

Ümmü'l-Mü'mininin Ümmü Habîbe 65 hadis, Ümmü'l-Mü'minin Hafsa 60 hadis, Esmâ bnt. Umeys 60 hadis, Esmâ bnt. Ebû Bekr 58 hadis, Ümmü Hâni bnt. Ebû Tâlib 46 hadis, Ümmü Atıyye 40 hadis, Fâtıma bnt. Kays 34 hadis, Ümmü'l-Fadl bnt. el-Hâris 30 hadis, Ümmü Kays bnt. Mıhsan 24 hadis, er-Rubeyyi' bnt. Muavviz 21 hadis, Fatıma bnt. Rasûlullah (sav) 18 hadis, Havle bnt. Hakîm 15 hadis, Ümmü Süleym bnt. Milhân 14 hadis, eş-Şifâ bnt. Abdullah ve Sübey'a el-Eslemiyeye 12'şer hadis, Ümmü'l-Mü'minin Zeyneb bnt. Cahş, Dubâ'a bnt. ez-Zübeyr, Büsra bnt. Safvân 11'er hadis, Ümmü'l-Mü'minin Safiyye, Ümmü Mübeşşir, Ümmü Kürz, Ümmü Hişâm bnt. Hârise, Ümmü Külsûm, Ümmü Ma'kal el-Esediyeye 10'ar hadis, Ümmü'l-Husayn, Havle bnt. Kays, İbn Mes'ud'un hanımı Zeyneb, Hansâ bnt. Hıdâm, el-Fürey'a bnt. Mâlik, Ümeyme bnt. Rukayyeka 8'er hadis, Ümmü Hâlid, Ümmü Harâm bnt. Milhân, Ümmü'l-Mü'minin Cüveyriye, Zeyneb bnt. Ümmü Seleme, Hz. Peygamber'in azatlısı Selmâ 7'şer hadis, Ümmü Cüdebe, Ümmü'l-Alâ 6'şar hadis, Ümmü Büceyd, Ümmü'd-Derdâ, Ümmü'l-Mü'minin Sevde, Safiyye bnt. Şeybe, Ümmü Eymen 5'er hadis, Ümmü Dabbe, Bintü Leylâ, Ümmü'l-Münzir, Bintü Kerdem, Ümmü Habîbe bnt. Sehl 4'er hadis, Ümmü Eyyûb, Ümmü Cemîl, Ümmü Ferve, es-Sammâ bnt. Bişr, Fâtıma bnt. Ebû Hubeyş, Üneyse, Dürre bnt. Ebî Leheb, Ümmü Sa'd, Selâme, Meymûne bnt. Sa'd 3'er hadis. İbn Hazm bunlara ilave olarak 2'şer hadis rivayet eden 17, 1'er hadis rivayet eden de 48 kadın sahâbinin isimlerini de kaydetmiştir (Âl Selmân, 2003: 57-58).

Hiz. Peygamber döneminde ilmî hayata katılımları teşvik edilen kadınların, hadislerin öğrenilmesi ve nakli konusunda gösterdikleri gayret ve çabayı görebilmek için telif edildikleri zamandan beri İslam ümmetinin kabulüne mazhar olan ve Kütüb-i Sitte olarak bilinen Buharî ve Müslim'in *Sahih*'leri ile Ebû Davud, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde kadın sahabilerin rivayet ettikleri hadislerle ilgili tespitlere bakılmalıdır.

Katar'da neşredilen "Kitâbü'l-Ümme" isimli kitaplar silsilesi içinde yer alan "*Devru'l-Mer'e fi Hidmeti'l-Hadis fi'l-Kurûni'l-Selâseti'l-Ülâ*" isimli çalışmaya¹ göre ister doğrudan Hz. Peygamber'den isterse herhangi bir sahabiden rivayette bulunmuş olsun Kütüb-i Sitte'de rivayeti bulunan kadın sahabilerin sayısı 115 civarındadır. Bunlara sahabî olup olmadıkları ihtilaflı olan beş isim Esmâ bnt. Zeyd b. el-Hattâb, Esmâ bnt. Saîd b. Zeyd, Safiyye bnt. el-Hâris b. Talha el-Abderiyye, Âişe bnt. Mes'ud b. el-Esved ve Zeynep bnt. Nübeyt de eklenebilir. Bu sayıların Kütüb-i Sitte eserlerine dağılımı ise şu şekildedir: Buharî 31, Müslim 36, Ebû Davud 75, Tirmizî 46, Nesâî 65 ve İbn Mâce ise 60 kadın sahabiden hadis rivayet etmiştir. Bu kitaplarda kadın hadisçilerin rivayatları üçüncü asra kadar tedrici olarak azalmakta, üçüncü asra gelindiğinde neredeyse bitme noktasına gelmektedir. Daha sonraki dönemlerde hadis rivayet eden kadınların sayısının, hadis rivayet etmiş olan kadın sahabilerin sayısına ulaşmamış oldukça dikkat çekicidir.

Yine aynı çalışmaya göre kadın sahabiler dışında Kütüb-i Sitte'de rivayeti bulunan kadınların sayısı 103'tür. Tabiûn büyüklerinden (ikinci tabaka) 8, orta tabakadan (üçüncü tabaka) 46, dördüncü tabakadan 23, beşinci tabakadan 5, altıncı tabakadan 10, yedinci tabakadan 10 ve sekizinci tabakadan da 1 kadın alimin rivayeti bulunmaktadır. Onuncu tabakadan sonra kadınların rivayeti durmuş ve sonraki tabakalarda Kütüb-i Sitte müelliflerine ulaşan herhangi bir rivayete rastlanmamıştır.

¹http://library.islamweb.net/newlibrary/display_umma.php?lang=&BabId=8&ChapterId=8&BookId=270&CatId=201&startno=0

Mizzî'nin *Tuhfetü'l-Eşrâf* ve *Tehzibü'l-Kemâl*'i ile İbn Hacer'in *et-Takrîb* adlı eserlerine dayanılarak yapılan tesbite göre, Kütüb-i Sitte'de yer alan kadın alimlerinin rivayetlerinin toplamı 2764'tür. Bunlardan 2539'u kadın sahabilere, 225'i de sahabî dışındaki diğer kadınlara aittir.

Buna göre farklı tabakalardan sahabe dışında rivayette bulunan kadın sayısı 84 ve rivayet ettikleri hadis sayısı 225 iken, 112 kadın sahabinin rivayet ettikleri hadis sayısı 2539'dur. Diğer taraftan sahabe kadınlar içinde tek başına Hz. Âişe'nin rivayeti 2081'e ulaşmaktadır. Hz. Âişe'yi çıkardığımızda diğer kadın sahabilerin rivayet ettikleri hadis sayısı 458 civarındadır. Bu durum Hz. Âişe'yi sadece kendi döneminin değil, tüm zamanlarda ayrı ve farklı kılmaktadır.

Amre bint Abdurrahmân b. Sa'd b. Zûrâre (v. 98/716)

Hiz. Âişe'nin talebesi ve tâbiûn döneminin önemli hadisçileri arasında yerini almış kadın hadisçilerin başında hiç şüphesiz 'Amre bint Abdurrahmân gelmektedir. Fıkıh bilgisiyle de meşhur olan Amre, başta Hz. Âişe olmak üzere Ümmü Habîbe, Ümmü Seleme, Hamne bint Cahş, Habîbe bnt. Sehl ve Ümmü Hişâm bnt. Hârise gibi sahabilerden rivayette bulunmuştur. Kendisinden hadis rivâyet edenlerin başında ise yeğenleri Ebû Bekr b. Hazm, Abdullah ve Muhammed, kendi oğlu Ebû'r-Ricâl Muhammed b. Abdurrahmân, torunları Hârise ve Mâlik, Abdullah b. Ebî Bekr, Sa'îd b. Kays el-Ensârî'nin üç oğlu Yahyâ, Sa'd ve Abdürabbih, Süleyman b. Yesâr, Mukâtil b. Hibbân, 'Urve b. ez-Zübeyr, 'Amr b. Dînâr, Zûrayk b. Hakîm, Yahyâ b. Abdillâh ve İbn Şihâb ez-Zührî (v. 124/742) gibi âlimler yer almaktadır (İbn Sa'd, (ts.): II, 387; Zehebî, 1347: IV, 507-508; İbn Hacer, 1993: VI, 607; Bolelli, 1998: 53-55; Yılmaz, 2008: 23-24).

Hadislerin tedvini konusunda gösterdiği gayretlerle bilinen İbn Şihâb ez-Zührî'yi babası ilim öğrenmek üzere 'Amre'nin yanına göndermiş ve 'Amre'nin Hz. Âişe'nin yanında yetişmiş olduğuna dikkat çekmiştir. İbn Şihâb ise onun ilmî birikimini "bitmek tükenmek bilmeyen bir ilim denizi" olarak ifade etmiştir. (Zehebî, 1981-1985: IV, 508).

Halife Ömer b. Abdilazîz de Medîne valisi Ebû Bekr b. Muhammed b. 'Amr b. Hazm'a yazdığı mektupta Hz. Peygamber'in hadislerinin zayi olmasından endişe ettiğini belirterek, Hz. Âişe'nin rivâyet ettiği hadisleri en iyi bilen olması itibarıyla 'Amre'nin Hz. Âişe'den rivâyet ettiği hadisleri yazmasını istemiştir (Zehebî, 1981-1985: IV, 507-508).

Çok sayıda hadis aliminin övgüsüne mazhar olmuş olan Amre için kullanılan vasıfların bir kısmı "sika", "hucce", "Âişe'nin hadislerini bilen en sika alimlerden biri", "alime" ve "fakih" şeklindedir.

Hafsa bint Sîrîn el-Ensâriyye (v. 101/719)

Hicrî ikinci asrın hemen başlarında vefat etmiş olan Ümmü'l-Huzeyl künyesiyle şöhret bulan Hafsa bint Sîrîn el-Ensâriyye (v. 101/719), hadiste isnad soran ilk kişi kabul edilen Muhammed b. Sîrîn'in (v. 110/728) kız kardeşidir. On iki yaşında iken Kur'an'ı ezberlemiş, Fıkıh, Hadis ve Kur'an kıraati ilmiyle meşhur olmuştur. Kardeşi Muhammed b. Sîrîn'in kıraat ile ilgili bir problemle karşılaştığında, "Gidiniz ve Hafsa'ya nasıl okuduğunu sorunuz" dediği nakledilmiştir. Enes b. Mâlik (v. 91/717), Selmân b. 'Amr ed-Dabbî, Ebû'l-'Âliyye, Ebû Zabyân Halife b. Ka'b, Ziyâd el-Hârisî, Rebâb Ümmü'r-Râih, Ümmü 'Atiyye el-Ensâriyye ve el-Hasen el-Basrî'nin annesi Hayre gibi âlimlerden hadis rivâyetinde bulunmuştur.

Kendisinden rivâyette bulunanlar arasında ise kardeşi Muhammed b. Sîrîn, Kâtâde, ‘Âsım el-Ahval, Hâlid el-Hezzâ, İbn ‘Avn, Hişâm b. Hassân gibi âlimler vardır. İyâs b. Muâviye "Hafsa'dan daha faziletli birine rastlamadım" demiştir. Hafsa'dan Kütüb-i Sitte sahipleri de rivâyette bulunmuştur (İbn Sa‘d, (ts.): VIII, 484; Zehebî, 1981-1985: IV, 507; Safedî, 1998: XIII, 67; İbn Hacer, 2004: VI, 588; Kehhâle, 1984: I, 272-274; Bolelli, 1998: 54-55; Yılmaz, 2008: 24-25).

Nefise bint el-Hasen b. Zeyd b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib (v. 208/824)

Hicrî ikinci asrın sonları ve üçüncü asrın başlarında Hadis ilminde öne çıkan kadın âlimler içerisinde özellikle Nefise bint el-Hasen b. Zeyd b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib ismi dikkat çekmektedir. Mekke'de doğan, ancak kocasıyla Mısır'a giderek oraya yerleşen Nefise bint el-Hasen, Kur'ân'ı ezberlemiş ve çok sayıda hadis rivâyet etmiştir. İmam Şâfiî (v. 204/819) Mısır'a gittiğinde onu ziyaret etmiş ve ondan rivâyette bulunmuştur. Takvası ile tanınan Nefise, hasta olan Bişr b. el-Hâris el-Hâfi'yi ziyareti esnasında, Ahmed b. Hanbel (v. 241/855) ile karşılaşmış ve Ahmed b. Hanbel ondan kendisi için dua etmesini istemiştir. Mısırlıların kendisine büyük bir saygı gösterdiği Nefise vefat ettiğinde kocası onun cenazesini Medine'ye götürerek Cennetü'l-Bakî'ye defnetmek istemiş, fakat Mısır halkının ısrarı üzerine Derbû's-Sıbâ'daki evine defnedilmiştir (İbn Hallikân, 1978: V, 423-424; Zehebî, 1981-1985: X, 106; İbnü'l-‘Imâd, 1986-1993: III, 43; Kehhâle, 1984: V, 187-188; Bolelli, 1998: 165-166; Yılmaz, 2008: 25).

Emetü'l-Vâhid bint el-Huseyn b. İsmail el-Mehâmilî (v. 377/987)

Asıl adı Süteyte olan Emetü'l-Vâhid bint el-Huseyn b. İsmail el-Mehâmilî (v. 377/987) hicrî dördüncü asrın önemli kadın fakihlerinden biri olmakla birlikte hadis sahasında da yetişmiştir. Babası el-Husneyn b. İsmail el-Mehâmilî (v. 330/942) de dördüncü asrın önemli âlimlerinden biridir. Süteyte, Kur'ân hıfzını tamamlamış, Kıraat ilmi okumuş, Şafiî Fıkhı, İslam Mîras Hukuku, Matematik ve Nahiv gibi çok sayıda ilim dalında yetişmiştir. Babası Mehâmilî'nin yanı sıra İsmail b. Abbâs el-Varrâk, Abdülgâfir b. Sellâme el-Hımsî, Ebü'l-Hasan el-Mısırî, Hamza el-Haşemî ve daha birçok âlimden hadis almış ve rivâyette bulunmuştur. Ondaki hadis rivâyet edenlerin başında ise el-Hasen b. Muhammed el-Hallâl (v. 242/856) gelir. Hallâl aynı zamanda ondan hadis yazmıştır (Hatîb el-Bağdâdî, 2001: XIV, 442-443; İbnü'l-Cevzî, 1982: VII, 138; Zehebî, 1981-1985: XV, 264; Safedî, 1998: IX, 221-22; Yâfi‘î, 1997: 306; İbnü'l-‘Imâd, 1986-1993: IV, 407; Mehmed Zihnî, 1294-1295: II, 396; Kehhâle, 1984: I, 89-90; Yılmaz, 2008: 25-26).

Kerîme bint Ahmed b. Muhammed b. Hâtim el-Merveziyye (v. 463/1070)

Ümmü'l-Kiram künyesiyle bilinen Kerîme bint Ahmed b. Muhammed b. Hâtim el-Merveziyye (v. 463/1070) ise hicrî beşinci asırda öne çıkan kadın hadisçilerden biri olarak dikkat çekmektedir. Yaşadığı dönemde *Sahîhu'l-Buhârî*'ye en vakıf kadın âlimlerin başında geldiği ifade edilen Ümmü'l-Kiram, dönemin önemli edebiyatçı ve hadisçileri arasında yer alan Ebü'l-Heysem Muhammed b. Mekki el-Küşmîhenî'den (v. 389/999) *Sahîhu'l-Buhârî*'yi okumuş ve rivâyet etmiştir. Onun rivâyet ettiği hadisleri yazdığı ve bunları talebesi Ebü'l-Ganâim en-Nersî ile birlikte *Sahîhu'l-Buhârî*'nin asıl nüshası ile karşılaştırdıkları nakledilmektedir. Bu kadın âlimin Mekke'ye gelip orada bir süre kaldığı, kendisinden Ebü'l-Muzaffer Mansur b. es-Sem‘ânî, Hatîb el-Bağdâdî, Ebü Tâlib el-Huseyn b. Muhammed ez-

Zeynebî gibi çok sayıda âlimin ders aldığı ve bu kişilerin ondan hadis rivâyetinde buldukları da kaydedilmektedir. Zamanının en büyük hadisçilerinden biri olan Heratlı Ebû Zerr'in, talebelerine *Sahîhu'l-Buhârî*'yi Kerîme bint Ahmed'den okumalarını tavsiye ettiği bilinmektedir (İbnü'l-Cevzî, 1982: VIII, 270; İbn Nukta, 1983: II, 324; Zehebî, 1981-1985: XVIII, 233; Safedî, 1998: XXIV, 254; Yâfi'î, 1997: III, 68; İbnü'l-'Imâd, 1986-1993: V, 266; Kehhâle, 1984: IV, 240; Bolelli, 1998: 181-182; Yılmaz, 2008: 26-27).

Şühde bint Ahmed ed-Dîneveriyye (v. 574/1178)

Altıncı asrın en önemli kadın hadisçileri arasında Irak'ta yaşamış ve "Müsnidetü'l-'Irak", "Fahru'n-Nisâ" olarak bilinen Şühde bint Ahmed ed-Dîneveriyye de (v. 574/1178) bulunmaktadır. Dönemin önemli âlimlerinden Ebü'l-Huseyn Ahmed b. Abdilkâdir el-Yûsufî el-Bağdâdî'den İmam Mâlik'in *Muvatta*'nı, Muhammed b. el-Huseyn b. Herîse'den *Mu'cemü'l-İsmâ'îlî*'yi, Tarrâd b. Muhammed b. Ali ez-Zeynebî'den Ebû 'Ubeyd'in *Kitâbü'l-Emvâl*'ini, Muhammed b. Abdisselâm el-Ensârî'den Burkânî'nin *Kitâbü'l-Musâfaha*'sını semâ yoluyla almıştır. Şühde bint Ahmed'in hocalarından rivâyetleri arasında İbrahim b. Abdillâh b. el-Cüneyd el-Hutullî'nin *el-Mehabbe lillâh, Fevâidü Osman b. Ahmed*'in dokuzuncu cüzü, *Hadîsü Muhammed b. Abd b. Halef*'in ikinci cüzü ve *Hadîsü'l-Huseyn b. Yahyâ b. 'Ayyâş el-Kattân* gibi eserler bulunmaktadır. Ondandır alan ve rivâyette bulunanlara gelince bunların başında İbnü'l-Cevzî (v. 597/1201) yer almaktadır. İbnü'l-Cevzî 557/1162 yılında kıraat yoluyla ondan ders almış ve Ebû Bekr Muhammed b. el-Huseyn b. Abdillâh el-Âcurrî'nin (v. 360/970) *et-Tasdîk bi'n-Nazar*'ını okumuş ve rivâyet etmiştir. İbn Asâkir (v. 571/1176) olarak meşhur olan Ali b. Hibetullah eş-Şâfiî de ondan *Garâibü Hadîsi Mâlik b. Enes*'in ilk cüzünü okumuştur. Abdullâh b. Ömer b. Ebî Bekr el-Makdisî ondan *el-Müntekâ min Hadîsi'l-Huseyn b. Şâzân*'ın beşinci cüzünü; el-Huseyn b. Ömer b. Nasr, *Emâli'l-Mehâmilî*'nin birinci ve dördüncü cüzünü, Yûnus b. Saîd b. Müsâfir b. Cümeyl el-Kattân el-Mukrî'den İbn Ebi'd-Dünyâ'nın (v. 281/894) *Muhâsebetü'n-Nefs* ve *el-Ferec ba'de's-Şidde*'sini, Abdurrahmân b. Abdilvehhâb el-Hanbelî ise *Emâli'l-Mehâmilî*'nin dördüncü cüzünü okumuş ve rivâyet etmişlerdir. Oldukça güzel yazı yazdığı için kendisine el-Kâtibe dendiğini ve bu yüzden Şühde el-Kâtibe ismiyle meşhur olduğunu da burada ilave etmek gerekir (İbnü'l-Cevzî, 1982: X, 288; İbn Nukta, 1983: II, 327-328; İbn Hallikân, 1978: II, 407; Zehebî, 1981-1985: XX, 542; Yâfi'î, 1997: III, 303; Fâsî, 1990: II, 378; İbn Tağrîberdî, 1971: VI, 77; İbnü'l-'Imâd, 1986-1993: VI, 410-411; Mehmed Zihnî, 1294-1295: I, 343; Kehhâle, 1984: II, 309-312; Yılmaz, 2008: 28).

Şühde'nin hocalarından gerek semâ, kıraat gibi yöntemlerle gerekse icâzet yoluyla rivâyet ettiği ve onun tarikiyle İbn Hacer'e ulaşan çok sayıda küçük büyük eser bulunmaktadır. Bu eserler içinde İbn Hacer tarafından tamamı okunan ve rivâyet edilenler olduğu gibi, kısmen okunan ve rivâyet edilenler de mevcuttur (İbn Hacer, 2004: 76, 78, 88, 99, 110, 111, 116, 123, 124-125, 128, 131, 142, 154, 160).

Affe bint Ahmed b. Abdilkadir el-Fârifâniyye (v. 606/1209)

Hicrî yedinci asrın başlarında vefat etmiş olan 'Affe bint Ahmed b. Abdilkadir el-Fârifâniyye (v. 606/1209), "Müsnidetü Esbahân" olarak kabul edilmiş, hadis öğrenimi ve öğretimiyle meşgul olmuş bir kadın âlimdir. Fâtîma el-Cüzdâniyye'den Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-Kebîr* ve *el-Mu'cemü's-Sağîr* isimli iki eseri ile Nu'aym b. Hammâd'ın *el-Fiten*'ini okumuştur. Bu kadın hadisçi Ebû Nu'aym el-Esbehânî'den (v. 430/1039) rivâyette bulunan son râvî

durumundaki Abdülvâhid b. Muhammed ed-Deştec'den semâ yoluyla rivâyette bulunanların sonuncusudur. Hamza b. el-Abbâs el-'Alevî, İshâk b. Ahmed el-Üşnânî ve Ca'fer b. Abdilvâhid es-Sekafî gibi âlimlerden de ders almıştır. Ebû Ali el-Haddâd, Ebû Ali b. el-Mehdî, Ebü'l-Ganâim b. el-Muhtedîbillâh, Ebû Sa'd b. et-Tuyûrî, Ebû Tâlib el-Yûsufî gibi çok sayıda âlim ona icâzet vermiştir. 'Afife'den hadis okuyanlar arasında Ebû Mûsâ b. Abdilganî, Hafız Dıyâüddîn el-Makdisî (v. 643/1243), İshâk el-Ebrakûhî ve İbn Nutka (v. 729/1329) gibi âlimler de bulunmaktadır. İbn Nukta ondan Taberânî'nin iki *Mu'cem*'ini ve Nu'aym b. Hammâd'ın *el-Fiten*'ini okuduğunu belirtir. 'Afife'den icâzet yoluyla rivâyette bulunan âlimlerden bir kısmı da Ali b. Ahmed b. Abdilvâhid el-Makdisî, Ahmed b. Sellâme, İbn Şeybân ve Hadîce bint Şihâbüddîn b. Râci'dir. Hadis hafızı Münzirî'ye (v. 656/1208) de icâzet vermiştir (İbn Nukta, 1983: II, 326; Münzirî, 1981: II, 194, Zehebî, 1981-1985: XXI, 481-483; Yâfi'î, Yâfi'î, 1997: IV, 6; İbnü'l-'Imâd, 1986-1993: VII, 37-38; Kehhâle, Kehhâle, 1984: III, 299; Yılmaz, 2008: 2229).

Zeyneb bint Abdirrahmân eş-Şa'riyye (v. 615/1218)

Ümmü'l-Müeyyed Zeyneb bint Abdirrahmân eş-Şa'riyye de (v. 615/1218) hicrî yedinci asrın başlarında vefat etmiş hanım hadisçilerden biridir. İbnetü's-Şa'rî olarak da bilinir. Dönemin önemli âlimlerine yetişmiş ve onlardan rivâyet ve icâzet yoluyla ders almıştır. Ebü'l-Muzaffer Abdülmün'im b. Abdilkerîm et-Tüsterî'den ve Ebü'l-Abbâs Muhammed b. İshâk er-Serrâc'tan İbn Hanbel'in *Müsned*'ini okumuştur. Ebû Muhammed İsmail b. Ebi'l-Kâsım b. Ebî Bekr en-Neysâbüri, Ebü'l-Kâsım Zâhir, Ebü'l-Fütûh Abdülvehhâb b. Şâh eş-Şâzyâdî, Ebü'l-Berekât Muhammed b. el-Fadl el-Fezârî, Zâhir b. Tâhir ve kardeşi Vecîh, Abdülcebbâr b. Muhammed el-Huvârî, Fâtıma bint Halef eş-Şahhâmî, Abdullah b. el-Firâvî, Abdürrezzâk et-Tabesî gibi âlimlerden ders almıştır. Ebü'l-Hasen Abdülgâfir b. İsmail b. Abdilgâfir el-Fârisî ve *el-Keşşâf* sahibi Zemahşerî (v. 538/1143) ona icâzet vermişlerdir. Fârisî ve Vecîh b. Tâhir'den *Sahîhu'l-Buhârî*'yi okumuştur. İbn Hallikân (v. 681/1282), onun kendisi için 610/1213 yılında yazdığı icâzeti olduğunu kaydeder (İbn Nukta, 1983: II, 326-327; İbn Hallikân, 1978: II, 344-345; Zehebî, 1981-1985: XXII, 85-86; Yâfi'î, 1997: IV, 26; Fâsî, 1990: II, 369; İbn Tağrîberdî, 1971: VI, 199; İbnü'l-'Imâd, 1986-1993: VII, 113-114; Mehmed Zihnî, 1294-1295: I, 278-279; Kehhâle, 1984: II, 75-77; Yılmaz, 2008: 29-30)

Acîbe bint Ebî Bekr el-Bâkdâriyye (v. 647/1249)

Yedinci asırdaki kadın hadisçiler arasında "Dav'ü's-Sabâh" ve "Acîbe el-Bağdâdiyye" diye de anılan 'Acîbe bint Ebî Bekr el-Bâkdâriyye (v. 647/1249) Abdullah b. Mansûr el-Mevsilî ve Abdülhak el-Yûsufî'den semâ yoluyla dersler almıştır. Ebü'l-Me'âlî Muhammed b. Muhammed'den Ebû 'Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın (v. 224/838) *es-Sünne fi'l-İmân ve Me'âmilihî ve Sünenihî ve Nuksânihî* adlı eseri ile Ebû İshâk İbrahim b. İshâk el-Harbî'nin (v. 285/898) *Secdâtü'l-Kur'ân*'ını, Hafız Muhammed b. Ebî Bekr b. İsâ el-Esbehânî'den Beğavî'nin (v. 516/1122) *Şerhu's-Sünne*'sini, Hibetullah Ahmed eş-Şiblî, Ahmed b. el-Mukarreb el-Kerhî ve Şühde el-Kâtibe'den İbn Ebi'd-Dünyâ'nın *ez-Zikr lillâh*'ını, Ebû Zur'a Tâhir b. Muhammed el-Makdisî'den *Müsnedü's-Şâfi'*yi, Yahyâ b. Sâbit b. Bündâr'dan da İmam Mâlik'in (v. 179/795) *Muvatta*'ını rivâyet etmiştir. 'Acîbe el-Bağdâdiyye, Ebû Abdillah er-Rustemî'den icâzetle rivâyette bulunanların sonuncusudur. Ona icâzet verenler arasında Mes'ûd es-Sekafî, Ebü'l-Hayr el-Bâğbân ve onun amcazâdesi Ebû Reşîd, Hibetullah b. Ahmed eş-Şiblî, Racâ b. Hâmid el-Ma'dânî gibi çok sayıda âlim vardır. Birçok kitabı sadece o rivâyet etmiştir. Talebeleri onun için on cüzlük bir *Meşyeha* hazırlamışlardır (Zehebî, 1981-

1985: XXIII, 232-233; Safedî, 1998: XIX, 346; Kehhâle, 1984: II, 257-258; Yılmaz, 2008: 30-31).

Sonuç

Müslüman kadınların Hz. Peygamber döneminden beri hadis tahammül ve edasında gösterdiği gayret ve çabalar hiç de azımsanamayacak bir nitelik arz etmektedir. Hadis kitaplarına bakıldığında Hz. Âişe başta olmak üzere, ümmehâtü'l-mü'minîn ve diğer sahabî kadınların rivayet ettikleri hadis sayısının, daha sonraki yıllara oranla çok daha fazla olması ise oldukça dikkat çekicidir. Bu durum kadınların sonraki asırlarda ilim hayatın kısmen çekildikleri ya da farklı sebeplerle geri plana itildikleri izlenimi vermektedir.

Bununla birlikte hadis okuma, rivâyet etme, icâzet alma ve icâzet verme gibi faaliyetlere hadislerin sonraki nesillere aktarılmasında faaliyet gösteren ve kendi dönemlerinin erkek-kadın âlimlerinden ders alıp yine erkek-kadın talebelerine ders veren kadın alimlerin bulunduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmed B. Hanbel, (1982). *el-Müsned*, İstanbul.
- Âl Selmân, (2003), *'Inâyetü'n-Nisâ Bi'l-Hadisi'n-Nebevî*, Mısır.
- Aşık Nevzat, (1987) *Hiz. Aişe'nin Hadisçiliği*, İzmir.
- Ateş, A. Osman, (2000), *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, İstanbul.
- Belâzurî, (1987), *Fütûhu'l-Büldân* (Çev. Mustafa Fayda), Ankara.
- Bolelli, Nusrettin, (1998). *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri: Hicrî İ. -V. Asır*, Müifv Yayınları, İstanbul
- Buhârî, (1982), *el-Câmi 'U's-Sahîh*, İstanbul.
- Buhârî, (1989), *el-Edebü'l-Müfred*, Beyrut.
- Ebû Dâvûd, (1981), *Sünen*, I-V, İstanbul.
- Fâsî, (1990), *Zeylüt-Takyîd Fî Ruvâti's-Sünen Ve'l-Mesânid*, Beyrut.
- Hatîb El-Bağdâdî, (2001), *Târîhu Bağdâd Ev Medîneti's-Selâm*, Beyrut 2001.
- İbn Hacer, (2004), *el- 'Mucemü'l-Müfehres* Beyrut.
- İbn Hacer, (1997), *ed-Dürerü'l-Kâmine*, Beyrut.
- İbn Hacer, (1998), *İnbâü'l-Gumr Bi Ebnâi'l- 'Umr*, Kahire.
- İbn Hacer, (1992), *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Beyrut.
- İbn Hacer, (1993), *Tehzîbü't-Tehzîb*, Beyrut.
- İbn Hallikân, (1978), *Vefeyâtü'l-A 'Yân Ve Enbâü Ebnâi 'z-Zamân*, Beyrut.
- İbn Nukta, (1983), *et-Takyid Li Ma'rifeti Ruvâti's-Süneni Ve'l-Mesânid*, Haydarâbâd.
- İbn Râfî', (1402), *el-Vefeyât*, Beyrut.
- İbn Sa'd, (ts.), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut.

- İbn Tağriberdî, (1970), *en-Nücümü'z-Zâhire Fî Mülûki Mısr Ve'l-Kahire*, Kahire.
- İbnü'l-İmâd, (1993), *Şezerâtü'z-Zeheb Fî Ahbâri Men Zeheb*, Dımaşk.
- İbnü'l-Cevzî, (1982), *el-Muntazam Fî Târîhi'l-Mülûk Ve'l-Ümem*, Beyrut.
- Kehhâle, (1984), *A'Lâmü'n-Nisa Fî 'Âlemey El-'Arab Ve'l-İslâm*, Beyrut.
- Ma'tûk, Sâlih Yûsuf, (1418), *Cuhûdü'l-Mer'e Fî Rivâyeti'l-Hadîs*, Beyrut.
- Makrîzî, (1998), *Kitâbü'l-Mevâiz Ve'l-İ'tibâr Bi Zikri'l-Hıtat Ve'l-Âsâr (El-Hıtat)*, Beyrut.
- Makrîzî, (2002), *Dürerü'l-'Ukûdi'l-Ferîde fî Terâcimi'l-A'Yâni'l-Müfîde*, Beyrut.
- Mehmed Zihni (1294-1295), *Meşâhîru'n-Nisâ*, İstanbul.
- Münzirî, (1981), *et-Tekmile Li Vefeyâti'n-Nekale*, Beyrut.
- Müslim, (1982), *el-Câmi'u's-Sahîh*, İstanbul.
- Okiç, M. Tayyib, (1979), *.İslâmiyette Kadın Öğretimi*, Ankara.
- Safedî, (1998), *.A'yânü'l-'Asr Ve 'Avânü'n-Nasr*, Beyrut-Dımaşk.
- Safedî, (2000), *el-Vâfi Bi'l-Vefeyât*, Beyrut.
- Savaş, Rıza, (1992), *Hız. Muhammed Döneminde Kadın*, İstanbul.
- Sehâvî, (ts.), *ed-Dav'ü'l-Lâmi' li Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, Kahire.
- Yılmaz, Muhammet, (2008), *Kadın Hadisçiler*, Ankara.
- Zehebî, (1997), *el-'İber Fî Haber Men 'Aber*, Beyrut.
- Zehebî, (1981-1985), *Siyeru A'Lâmi'n-Nübelâ*, Beyrut.
- Ziriklî, (1992), *el-A'lâm*, Beyrut.
- [Http://Library.İslamweb.Net/Newlibrary/Display_Umma.Php?Lang=&Babıd=8&Chapterıd=8&Bookıd=270&Catıd=201&Startno=0](http://Library.İslamweb.Net/Newlibrary/Display_Umma.Php?Lang=&Babıd=8&Chapterıd=8&Bookıd=270&Catıd=201&Startno=0)